

בציילא דשבתא

פירושים וביאורים מתורת רה"י הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א

בס"ד, גליון פרשת תולדות תשפ"ה ♦ 138

בענין מכירת הבכורה

ומבואר בדבריו, דעשו מכר ליעקב את כל מה שהוא ראוי לזכות בעתיד ע"י בכורתו, כגון לירש פי שניים, וכן לזכות בברכת יצחק שרצה לברך את עשו בסיבת היותו בכור, ודברים אלו לא באו לעולם, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה, כיצד הועילה המכירה, הרי אין אדם מוכר דבר שלא בא לעולם.

והביא הקצות (שם) לבאר בשם המהרמ"ש, דמשום הכי נשבע עשו ליעקב על המכירה, דמהניא שבועה בדבר שלא בא לעולם, עכ"ד.

והיינו דע"י השבועה נוצרה מצוה ליתן בכורתו ליעקב, כיון דחל עליו חיוב לקיים שבועתו, וכמו שכתב הרמב"ם (הו"ד להלן) דנדר חל על דבר שלא בא לעולם, ודו"ק.

ויעויין בקצות שכתב לבאר באופ"א, דהוי כמו סילוק מן הבכורה, כדין האומר דין ודברים אין בנכסייך (כתובות פג.), ומהני סילוק מדבר שלב"ל, ועי"ז עשו הסתלק מן הבכורה, אולם יש להקשות על דבריו, דאמנם עשו הסתלק ואינו בכור, אבל כיצד יעקב נעשה בכור, וצ"ע.

הקנאת דשלב"ל קודם מתן תורה

עוד הביא הקצות בשם הריב"ש, דקודם מתן תורה היה אפשר למכור דבר שלא בא לעולם. וקשה לי, דהנה פסק הרמב"ם (ערכין, פ"ו הל"ב) [אחר שהביא הדין דאין אדם מקדיש דשלב"ל] וז"ל, כיצד, האומר הרי עלי להקדיש מה שתעלה מצודתי מן הים, הרי עלי ליתן לעניים כל מה שתוציא שדי שנה זו וכו', הרי זה חייב לעשות כל מה שאמר לכשיבואו לעולם.

ולהלן שם (ה"ג) כתב וז"ל, ראיה לדבר זה, מה שאמר יעקב אבינו 'וכל אשר נתת לי עשר אעשרנו לך', וה' אמר לו 'קום עשה אשר נדרת לי נדר', עכ"ל.

והנה לדברי הריב"ש דקודם מתן תורה לא היה חיסרון בהקנאת דשלב"ל, א"כ מה ראיה הביא הרמב"ם מיעקב אבינו. ויעויין ברבא"ד (שם) שכתב על דברי הרמב"ם, הראיה מיעקב אבינו, היא ראיה, יעו"ש, ולכאורה להריב"ש אינה ראיה כלל.

נדר והקדש על מעשה ידיים

והנראה לבאר, ובהקדם דברי הרמב"ם (נדרים, פ"ב ה"י) שכתב וז"ל, אמרה יקדשו ידי לעושיהם, או שנדרה שלא יהנה במעשה ידיה, אינו נאסר, מפני שידיה משועבדים לו. אע"פ שאמרו הקדש וחמץ ושחרור מפקיעים מידי שעבוד, חכמים עשו חיזוק לשעבוד הבעל שאינה יכולה להפקיעו מפני שהוא מדבריהם, עכ"ל.

ויש להקשות, דאף אם לא פקע השעבוד, כיצד יכולה לאסור את מעשה ידיה, הרי מעשה ידיה הוה דבר שלא בא לעולם, והיאך יחול עליהן נדרה. ואכן, מכח קושיא זו הוכיחה הגמרא (קידושין סג.) דלדעת ר"ע אמרינן דאדם מקנה דשלב"ל.

אולם יעו"ש בתוס' (ד"ה וידיים) שכתבו, דמצינו למימר דאין ראיה דאדם מקנה דבר שלא בא לעולם, דשאני קונמות דקדושת הגוף נינהו, וכדברי הגמרא כתובות (טז):.

כיצד אפשר למכור בכורה

הנה איתא בפרשתן (כ"ה ל"א), 'ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי, וכתב רש"י (מכרה כיום) לבאר, כתרגומו - כיום דילהן, כיום שהוא ברור, כך מכור לי מכירה ברורה.

עוד כתב רש"י (ד"ה בכורתך), לפי שהעבודה בבכורות, אמר יעקב, אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה, עכ"ד. והיינו שרצה יעקב לקנות את הבכורה והעבודה לעצמו, כיון שעשו היה רשע ואינו כדאי שיקריב.

ויש להבין, דהא כמו דפשיטא לן שכהן אינו יכול למכור את כהונתו, וכל היותו כהן הוא רק משום שהוא מזרעו של אהרן, כך בכור אינו יכול למכור מציאותו שהוא בכור, כיון שדוקא בכורות כשרים לעבודה, וא"כ כיצד איפוא יכל עשו למכור את הבכורה [ואע"פ שיכול למכור זכות שתבוא מהבכורה, והמכירה תהיה על מה שיקבל מחמת הבכורה, אבל את המציאות בכור' לא שייך למכור].

ככור ליצירה או ככור ללידה

והנראה לבאר, דהנה הבאנו בעבר (גליון מס' 34 פר' כי תצא תשפ"ב) לדון מהו בכור, האם דינו תלוי בראשון ליצירה, או בראשון ללידה [היינו היוצא ראשון לאויר העולם].

ויעויין בדברי הגר"ש קלוגר (חכמת שלמה, חו"מ סי' רע"ח סק"א) שהביא נידון זה בשם הגר"ח מוולאז'ין, ונקט דאזלינן בתר יצירה, ולכך אם יש לאדם שתי נשים שילדו באותו פרק זמן, האחת לתשעה חודשים והשניה לשבעה חודשים, אזי אע"פ שלידת השניה קדמה לראשונה, מי שנוצר ראשון נחשב הבכור, אבל גבי תאומים א"א לדעת מי נור ראשון משום דיש ספק אם נתהפכו במעי אימן, עכ"ד, ומשמע מדבריו, דמי שנוולד ראשון מהתאומים נחשב למוחזק, ואין השני יכול להוציא ממנו, מפני שאין הספק מוציא מידי ודאי.

עפ"י"ז יש לומר, דגבי יעקב ועשו - נשאר הדבר בספק מי נוצר בתחילה, ויעקב טען שהוא נוצר בתחילה ולו משפט הבכורה, ועשו טען דנתהפכו, ולכך י"ל, דע"י שעשו ויתר על טענותיו, ממילא הוחזקה הבכורה בידי יעקב.

העולה מכך, שהיתה כאן מכירה ברורה (כדברי רש"י), ועשו ויתר על טענותיו בענין הבכורה בצורה ברורה, ומכח זה הוחזק שם בכור ביעקב שהוא ראשון ליצירה, ויהיה כשר לעבודה במקדש.

ובזה תתיישב קושיית העולם (הובאה בקצוה"ח סי' רע"ח סק"ג), היאך הועילה מכירת הבכורה, הא הוה דבר שלא בא לעולם, ואין אדם מקנה דשלב"ל, ולפי דברינו ניחא, כיון דמאחר שמכר לו את עצם מציאות הבכורה [כדי שע"י כך יוכשר לעבודה], א"כ שם בכור דידיה נמצא בעולם, ושפיר הוה דבר שישנו בעולם.

שבועה בדבר שלא בא לעולם

אמנם, יעויין בדברי היונתן בן עוזיאל (כ"ה ל"א) שכתב לתרגם, 'זבין יומנא כיום דאת עתיד למחסן ית בכורתך'.

וראה עוד בכס"מ (שם) שכתב, דכיון דקונמות קדושת הגוף ניהו, מפקיעים הם מידי שעבוד, וחלים אף על דבר שלא בא לעולם.

וקשה, דהנה איתא בתוספתא (נדרים, פ"ו ה"ז), שור זה הקדש לכשאקחנו, לא אמר כלום. וצ"ב, אמאי לא חייל הקדשו [ואפשר לומר, דאיירי בשור בעל מום דאינו קדוש בקדושת הגוף, אלא רק בקדושת דמים, ולכך לא מהני, ואכן המקדיש בהמה הראויה למזבח, שפיר י"ל דחל עליה קדושת הגוף ומהני הקדשו, וע"ע בדברי הקצות].

ב' אופנים של דבר שלב"ל

והנראה לבאר, דישנם ב' סוגים של דבר שלא בעולם: א' דבר שכעת אין לו שייכות אליו כלל, וכגון דגים שבים, או שור של חבירו דאין לו שום בעלות עליו, וכיון שהוא לא הבעלים, אינו יכול לעשות בו שום קנין. ב' דבר שאמור להיות שלו בעתיד, כגון פירות דקל, או ירושה, או פי שניים בבכורה, דבזה יש לומר דהוי כדידיה, אלא דאכתי אינו ברשותו.

ובזה י"ל דחלוקה קדושת הגוף מקדושת דמים, דקדושת הגוף חלה על דשלב"ל, כיון דהוי החלת איסור ותו לא, והיות שהדבר אמור להגיע אליו בעתיד, שפיר תחול קדושת הגוף, אבל קדושת דמים שעניינה הקנאה והעברה מרשות לרשות, אינה מועילה בכך, וככל

דבר שאינו ברשותו [אמנם בדבר שאין לו שייכות אליו כלל, אפי' קדוה"ג לא תחול].

הטעם שא"א מקנה דשלב"ל

ויעויין בקצות (סי' קי"ז סק"ב) שהביא הטעם בשם הריב"ש, דכתיב 'ואיש כי יקדיש את ביתו קודש', מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו, ומינה ילפינן דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, כיון דדבר שאינו בעולם, לא קרינן ביה 'ביתו ברשותו'.

ולפי"ז יתיישבו היטב דברי הריב"ש, דגבי בכורה - עצם הבכורה קיימת בעולם והיא שלו, אלא שעדיין לא זכה בפירות שיבואו על ידה ואינן ברשותו, דילפינן מקרא, ד'ואיש כי יקדיש את ביתו', ופסוק זה נאמר לאחר מתן תורה, ובכה"ג נקט הריב"ש, דקודם מתן תורה לא נאמר דין זה ד'אינו ברשותו', אולם מה שאמר יעקב 'וכל אשר תתן לי', בזה לא היה לו שום שייכות בזמן הנדר בהנכסים שיבואו בעתיד, ובהא פשיטא לן מסברא דאין אדם מקנה דבר שאינו שלו, ולא בעינן למילף לה מקרא, ושפיר שייך האי דינא אף קודם מתן תורה.

ותתיישב לפי"ז ראיית הרמב"ם, שהוכיח ממה שאמר יעקב 'וכל אשר תתן לי', דאע"פ שאין אדם מקנה דשלב"ל, אדם נודר על דבר שלא בא לעולם, אף לדברי הריב"ש, וכנ"ל.

ברכות יצחק

כהו עיני יצחק, כדי שיעקב יטול את הברכות, והוא יהיה ממונה על משמני הארץ וכו'.

והנה אחר שנטל יעקב את הברכות, 'ויאמר עשו ברכני גם אני אבי, וישא עשו קולו ויברך', ואז אמר לו יצחק שהברכות שקיבל יעקב היו על תנאי שיזכה בהם במידת הדיון, כדכתב רש"י (כ"ז כ"ח), 'ויתן לך האלוקים' - בדין, ולכך 'והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צואריך', וכתב רש"י לבאר, כלומר, כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל, ופרקת עולו מעליך. ואף בדברי רבינו יונתן בן עוזיאל מבואר שלמד כפירש"י.

אמנם בתרגום ירושלמי כתב, 'וְכִדְּיָעֶבֶד בְּנֵי דְיַעֲקֹב דְּלֵא לְמַלְעֵי בְּאוּרִייתָא וְלֵא לְמִיטְר פְּקוּדֵי, הָא בְּכֵן תְּהֵוּ פְּרִיק נִיר שְׁעֵבּוּדֵיהוֹן מְעֵלֵי צְוֹאֲרֵךְ' (כשימנעו עצמם בני יעקב מלעסוק בתורה ולשמור מצוות ופרקת עולו מעליך).

והיינו שעמלק נלחם עם ישראל, 'ויבא עמלק וילחם עם ישראל - ברפידים', בזמן שרפו ידיהם מדברי תורה, ופירושו דאם ישראל 'עוסקים' בתורה בעמל ויגיעה, והתורה היא העסק שלהם, אין כח לעשו לשלוט בעם ישראל, ורק אם רפו ידיהם מדברי תורה, עמלק מקבל כח לשלוט על ישראל.

וכן מצינו בגמרא מגילה (טז), אזל אשכחיה דיתבי רבנן קמיה [דמרדכי] ומחוי להו הלכות קמיצה (ט"ז בניסן היה, יום הקרבת מנחת העומר, ולמדו הלכות יום ביומו], עד דסליק מרדכי לצלותיה [כשראה את המן, אמר, הוא בא להרגני, ואפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אֵל יתייש מן הרחמים, לכן עמד בתפילה], וחיכה לו המן עד שיגמור תפילתו.

אדהכי והכי פנה ללומדי בית מדרשו של מרדכי, ושאל: במאי עסקיתו, אמרו ליה, בזמן בית המקדש היו מקריבים מנחה וקומצים אותה, אמר המן, אתא מלי קומצא דקמחא לצטט בצורה מדויקת יותר ודחי עשרת אלפי ככרי כספא דידי, יעו"ש.

והיינו דכאשר ראה המן [שהוא מזרעו של עמלק ועשו] שעם ישראל עוסקים בתורה, הבין שכבר אין לו שליטה על עם ישראל, דכל כחו של עשו הוא רק אם רפו ידיהם מלעסוק באורייתא.

'כל המקבל עליו עול תורה, מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ', נשקיע את כוחנו בלימוד התורה הקדושה, ויתקיימו בנו הברכות שניתנו ליעקב אבינו, אמן.

כתוב בפרשתנו (כ"ז א') 'ויקרא את עשו בנו הגדול', ויעויין ביונתן בן עוזיאל שכתב לתרגם: 'וקרא ית עשו בריה רבא בארביסר בניסן [בערב פסח], ואמר ליה ברי, הא ליליא דין עילאי משבחין למארי עלמא [בלילה הזה המלאכים משבחים את אדון העולם] ואוצרי טלין מתפתחין ביה [ואוצרות השפע נפתחים בו, וזמן מתאים הוא לברך].

ועי' מאירי (בהקדמת ספרו בית הבחירה על הש"ס) שכתב, דיש מצוה לשאוב מכל זמן את מה שמסוגל לו, ואם לא עושים כן, ע"ז נאמר 'עת לעשות לה' [והיינו ללמוד ולקבל הארת והשפעת כל עת ועת והשפעת הימים טובים, ואם לא עושים כן אז] הפרו תורתך', ולכך רצה לברכו בעת הזאת.

והנה בעת שבא יעקב ליצחק אביו - ליל פסח היה, והביא לו שני גדיי עזים, אחד לפסח ואחד לחגיגה, 'ויגש לו ויאכל', והביא עמו גם ארבע כוסות יין, 'ויבא לו יין וישת'.

ובזה יש לבאר, מדוע כאשר בא עשו מצידו, ואמר 'יקום אבי ויאכל', אמר לו יצחק (כ"ז ל"ג) 'ויבא לי ואכל מכל', ולא רצה לאכול מצידו של עשו כלום, ולהנ"ל י"ל דלא רצה לאכול, כיון שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (שמעתי ממו"ר הגר"ד סולובייצ'ק זצוק"ל).

והנה בהמשך הענין כתוב (כ"ז ל"ד), 'ויאמר [עשו] ברכני גם אני אבי, והשיב לו יצחק, 'בא אחיך במרמה ויקח ברכתך'. והיינו שמתחילה רצה יצחק לברך את עשו בברכת 'ויתן לך האלקים, מטל השמים ומשמני הארץ, ורב דגן ותירוש, הוה גביר לאחריך' וכו'.

ויש להבין, דהרי ודאי ידע יצחק את גדולתו של יעקב, שעליו אנו אומרים קודם תפילת שחרית, 'עדת יעקב בנך בכורך - שמא הבתך שאהבת אותו, ומשמחתך ששמחת בו, קראת אותו ישראל וישורון', וא"כ כיצד רצה יצחק לברך את עשו 'הוה גביר לאחריך' ולהשליט את עשו על יעקב, ודבר תמוה הוא.

והנראה בביאור הדבר, שרצונו של יצחק היה, שיעקב ישקיע את כל כוחו בתורה, וזו היתה מעלתו של יעקב, שכל חייו יגע בתורה, ורצה יצחק שהוא לא ישקיע שום זמן בגשמיות ובפרנסה, ולכך אמר בברכתו 'הוה גביר לאחריך', והיינו שהתכוון לומר לעשו שהוא יהיה ממונה על הגשמיות, והוא יהיה הגביר שיפרנס את יעקב, וזהו ייעודו של עשו לעזור ולהשתדל שיעקב ילמד תורה כל חייו, אבל מן השמים גילו לו, שעשו אינו האדם המתאים לתפקיד נעלה זה, ולכך